

Лавничек Мария. Политика советской власти относительно музейных учреждений западных областей Украины в 1939–1941 гг. В статье исследуются особенности развития музеев западных областей Украины под идеологическим давлением коммунистической системы. Раскрыт процесс реорганизации новой властью музейной сети, национализации музейных собраний, частных коллекций, кадровых перестановок. Подчеркивается, что последствием таких действий стало массовое разграбление национальных сокровищ, а также распылений музейных собраний. Музейная сеть в результате реформации, согласно всесоюзному образцу, значительно уменьшилась в количественном показателе. Проанализирована политика большевиков по отношению к музейным работникам региона, их роли в социалистическом музейном строительстве. Охарактеризован состав работников Волынского краеведческого музея, который дает возможность создать портрет музейного работника и определить негативные последствия в результате реализации кадровой политики большевиков. Раскрыта деятельность органов власти музейных учреждений в сфере охраны памятников истории, археологии, архитектуры.

Ключевые слова: западные области Украины, музейная сеть, кадровая политика, национализация, охрана культурного наследия.

Lavnichek Maryia. The Soviet Government Policy Regarding the Museum Institution in the Regions of Western Ukraine in 1939–1941. The article studies the development peculiarities of museums in regions of western Ukraine under the ideological pressure of the communist system. It discloses a process of reorganization of the museum network, nationalization of private and museum collections, and personnel changes performed by new authorities. It emphasizes the consequences of these actions, such as mass looting of national treasures, as well as the dispersion of museum collections. As a result of the Reformation according to the All-Union model museum network greatly decreased in quantitative indicators. The article analyzes Bolsheviks policy towards museum workers in regions, their role in the socialist construction of the museum. It characterizes the staff of the Volyn Museum of Local Lore what gives a possibility to create a portrait of the museum worker and to identify the negative consequences resulting from the implementation of the Bolsheviks personnel policy. It discloses work of museum institutions and authorities in the sphere of historical monuments protection, archeology, and architecture.

Key words: regions of western Ukraine, museum network, personnel policy, nationalization, protection of cultural heritage.

Статтю подано до редколегії
14.10.2016 р.

УДК 069.6(477.82)«1991/2016»

Любомир Більо

Трансформація музейної мережі Волинської області в 1991–2016 рр.

У статті проаналізовано зміни музейної мережі Волинської області впродовж 1991–2016 рр. Розглянуто процеси вдосконалення структури Волинського краєзнавчого музею, реорганізації системи комунальних, громадських і відомчих музеїв. Акцентовано увагу на детермінантах, які вплинули на досліджувані процеси.

Ключові слова: музей, музейна мережа, комунальні музеї, громадські музеї, Волинська область.

Постановка наукової проблеми та її значення. Роки українського державотворення стали важливим етапом зміни місця й ролі музею як соціокультурної інституції. На новому етапі музейного будівництва зазнали вдосконалення науково-фондова, експозиційно-виставкова, культурно-освітня діяльність вітчизняних музеїв, оптимізовано мережу музейних закладів. Подальша розбудова музейництва потребує ґрунтовного аналізу, набутого в останні десятиріччя досвіду трансформації музейної сфери. Дослідження вказаних процесів на загальнодержавному рівні не можливе без вивчення регіонального аспекту проблеми, зокрема матеріалів Волинської області. Необхідність такої розвідки актуалізується недостатністю розробки проблеми у вітчизняній історіографії.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження процесів реформування музейної галузі в незалежній Україні було започатковане вченими в 90-х рр. ХХ ст. Окрім узагальнювальних праць (З. Ма-

зурик Р. Маньковська, Т. Миронова, І. Пантелейчук та ін.), в останні десятиріччя з'явилися й публікації щодо окремих аспектів проблеми, зокрема питанням розбудови музейництва у Волинській області. Їхні автори аналізують різні аспекти функціонування головного музейного осередку області – Волинського краєзнавчого музею (Г. Бондаренко, О. Вернидубов, Л. Грицина, С. Ковальчук, А. Силук та ін.), діяльність окремих комунальних музейних установ краю (П. Бишевич, Н. Войтюк, Г. Гуртовий, Н. Пась та ін.). Загалом реорганізація мережі музеїв Волині кінця ХХ – початку ХХІ ст. простежено в публікаціях В. Надольської. Однак вивчення обраної для розгляду в статті проблеми лише започатковане низкою публікацій і вимагає подальшого поглиблення.

Мета статті – розглянути процеси трансформації музейної мережі Волинської області за роки українського державотворення.

Завдання статті – з'ясувати кількісні та якісні зміни системи комунальних, громадських і відомчих музеїв у Волинській області впродовж 1991–2016 рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проголошення незалежності України започаткувало зміни у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Вони охопили й культурне життя, зокрема вітчизняне музейництво. Якщо в радянський період музеї розглядалися як осередки пропаганди соціалістичного способу життя, їхня діяльність ретельно контролювалася партійними й державними органами, то із розгортанням демократизації їхня роль почала якісно змінюватися, можливості відбору, представлення та популяризації пам'яток помітно розширюватися. Упровадження нових засадничих принципів функціонування музеїв, зумовлене відкриттям багатьох «білих плям» в українській історії, розгортанням регіональних історико-краєзнавчих досліджень, викликало об'єктивну потребу вдосконалення мережі державних та громадських музеїв Волинської області. До цього процесу активно долучилася місцева громадськість – учителі, краєзнавці, ентузіасти.

Відмова музеїв від реалізації пропагандистської функції, яка визнавалася найважливішою в радянський період, поставила питання про долю музейних установ, котрі висвітлювали історію комуністичної партії та її лідерів. Станом на 1991 р. у Волинській області нараховувалося 183 музейні заклади [5, арк. 10]. У 1992 р. згідно з постановою колегії обласного управління культури з обліку знято 124 музейні заклади [7, арк. 11]. Практично в усіх містах і районних центрах Волинської області закривалися численні музеї й музейні кімнати Леніна, бойової й трудової Слави, інтернаціональні, тощо. Експозиція цих музейних установ у кращому випадку складалася із декількох плакатів та копійних матеріалів.

Активізація наукового й творчого пошуку музейних працівників області, поглиблення їхніх історико-краєзнавчих досліджень, використання нових підходів в експозиційному показі історичного минулого та сучасного Волині стали об'єктивним підґрунтям для підняття питання про якісні зміни в музейній мережі Волинської області та пошуку можливих способів її вдосконалення з урахуванням динамічних змін, що відбувалися в суспільстві [2, с. 24].

До розв'язання такого важливого завдання насамперед звернулися працівники Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ) як головної музейної установи області. Цей найдавніший та найбільший музей краю протягом усієї своєї історії активно здійснював координаційну та методичну роботу в музейній сфері.

Станом на 1991 р. його підрозділами було 10 музейних закладів, зокрема Обласний краєзнавчий музей, Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Лопатенський музей партизанської слави, Музей історії релігії, Художній музей м. Луцька, Ковельський історичний музей, Володимир-Волинський історичний музей, Кортеліський історичний музей, Лобненський музей партизанської слави та Маневіцький краєзнавчий музей [3, с. 27].

У зв'язку зі зміною системи фінансування музейних установ на початку 1990-х рр. відбулася реорганізація структури ВКМ. Згідно з рішеннями Волинського облвиконкому та наказів обласного управління культури про розмежування майна між об'єктами комунальної власності, низка музеїв перейшла в підпорядкування районних і міських органів влади.

Зокрема, у 1991 р. з ВКМ відокремилися й перейшли в районне підпорядкування Лобненський музей партизанської слави (відкритий у 1971 р.) та Володимир-Волинський історичний музей (постав на базі збірки старожитностей Волинського краю, заснованої в 1887 р.). Протягом 1992 р. – Маневіцький краєзнавчий (відділ обласного музею з 1979 р.) і Ковельський історичний музей (виник у 1989 р. на базі Ленінського музею), вийшли з підпорядкування обласного музею. Із 1995 р. Кор-

теліський історичний музей (відкритий у 1980 р.) отримав статус самостійного комунального музею районного підпорядкування [7, арк. 11].

Продовженням таких змін структури ВКМ стало рішення Волинської обласної ради від 3.12.2002 р. № 4/12 «Про передачу експозиції Лопатенського музею партизанської Слави», згідно з яким останній передано з балансу ВКМ у спільну власність територіальних громад сіл, селищ і міст Ківерцівського району [8, арк. 19].

Відмова від комуністичної ідеології, зокрема атеїзму, дотримання права людини на свободу совісті актуалізували питання подальшого функціонування в обласному центрі в приміщенні костелу святих Петра і Павла Музею історії релігії. У серпні 1993 р. з уваги на існування у фондах обласного музею численної збірки творів сакрального мистецтва згідно з рішенням дирекції ВКМ відбулося перепрофілювання Музею історії релігії в Музей Волинської ікони та виділення для нього приміщення [9, с. 6].

Збереження в с. Затурцях Локачинського району історичного середовища, пов'язаного з родиною Липинських, необхідність вивчення й популяризації діяльності видатного політичного та громадського діяча стали підґрунтям реалізації музейниками краю ідеї відкриття ще однієї музейної установи. Згідно з наказом Управління культури Волинської облдержадміністрації від 29 травня 1995 р. розпочато організацію Затурцівського меморіального музею-садиби В'ячеслава Липинського з правами відділу ВКМ. Із 1996 р. у колишній садибі родини Липинських розгорнуто ремонтно-реставраційні роботи. Офіційне відкриття музею для відвідувачів відбулося 22 серпня 2011 р. Сьогодні це єдиний в Україні та світі музей відомого історика, політолога й державного діяча початку ХХ ст., уродженця Волині [16, с. 173–174].

27 вересня 2011 р. у структурі ВКМ з'явився ще один відділ – Музей історії Луцького братства. Його відкриття стало можливим завдяки подвижницькій діяльності членів Волинського крайового братства святого апостола Андрія Первозванного, зокрема його очільника А. Бондарчука, які звернули увагу влади на важливість збереження для громади Луцька архітектурно-історичного комплексу Хрестовоздвиженської церкви й братського будинку, вивчення та відродження традицій братчиків. Музей історії Луцького братства став першим в Україні музеєм, присвяченим окремій братській асоціації [1, с. 6].

Отже, станом на 01 січня 2016 р. структурними підрозділами ВКМ є п'ять діючих музеїв – це філія «Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки» і чотири відділи (Художній музей м. Луцька, Музей волинської ікони та Музей історії Луцького братства у Луцьку), і Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського [15].

У період розбудови української державності музейна мережа Волинської області включила нові музеї комунальної власності. Значна частина комунальних музеїв Волинської області постала з колекцій громадських музеїв. Зокрема, згідно з рішенням Любомльської районної ради в 1993 р. на базі діючого народного було створено самостійний державний Любомльський краєзнавчий музей.

У 2000 р. Горохівський музей Революційної бойової і трудової слави перепрофілюваний у Горохівський районний народний історичний музей, який у 2011 р. отримав статус комунального музею районного підпорядкування [11, арк. 29].

Згідно з рішеннями районних і міських рад у 2010 р. статус комунальних музеїв отримали Ківерцівський краєзнавчий музей, Іваничівський, Нововолинський та Торчинський народні історичні, Камінь-Каширський, Рожищенський і Старовижівський народні краєзнавчі музеї [10, арк. 25].

Обмежені у фінансуванні громадські музеї не мали можливості повноцінно виконувати свої функції, тому їх передання до комунальної власності значно зміцнило музейництво в області. У районних центрах розгорнулися дослідження власної історії та культури, значно більше уваги приділяли збереженню й популяризації пам'яток серед місцевого населення.

Отже, станом на 01 січня 2016 р. музейна мережа Волинської області нараховує 17 державних музеїв [12, арк. 32].

Значних змін зазнала й мережа громадських музеїв Волинської області – культурно-освітніх установ, які створюються з ініціативи та за безпосередньої участі трудових колективів або окремих осіб. За визначні досягнення у сфері популяризації культурної спадщини громадським музеям присвоюється почесне звання «Народний музей». Якщо станом на 01 січня 1991 р. методичним відділом ВКМ узято на облік 183 музейних заклади на громадських засадах, у тому числі 12 – це ті, що мають звання «Народний музей» [5, арк. 10], то станом на 01 січня 2016 р. на обліку перебуває 84 музеї на громадських засадах, у тому числі шість – зі званням «Народний музей». Зміни в кількості музейних

закладів на громадських засадах Волинської області протягом незалежності України простежено в графіку (рис. 1)[15].

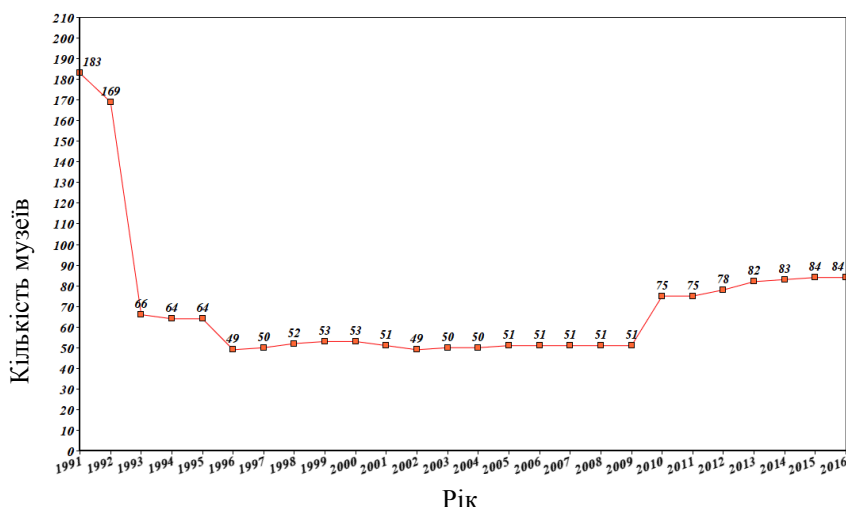

Рис. 1. Музейні заклади на громадських засадах Волинської області (1991–2016 рр.)

Проаналізовані статистичні показники, наведені у звітах ВКМ, дають підставу говорити про стрімке скорочення кількості громадських музейних закладів із 1991 р. по 2002 р. (станом на 2002 р. мережа громадських музейних закладів у Волинській області зменшилася до 49; це найнижчий показник кількості музеїв в області протягом досліджуваного періоду) та подальший якісний розвиток громадського музейного будівництва. Упродовж другої половини 2010-х рр. відбувається поживлення громадського будівництва в області, яке станом на 01 січня 2016 р. представлене 84 установами (рис. 2) [12, арк. 33].

Протягом досліджуваного періоду в музейній мережі області залишилися музеї, які відповідають потребам громадськості в збереженні власної історії та культури. Водночас з'явилися оригінальні музейні осередки, які раніше не могли існувати за ідеологічними принципами. Поширення набувають краєзнавчі, етнографічні, меморіальні музеї в селах, невеличких містечках. Зокрема, початок цьому процесу покладено в 1990 р. відкриттям в Устилузі музею відомого композитора й диригента ХХ ст. Ігоря Стравінського. У вересні 2005 р. у Луцьку відкрився Музей книги. У Турійському районі з ініціативи краєзнавців у селах Купичеві (2004 р.) та Соловичах (2010 р.) організовано Музеї історії населеного пункту [15].

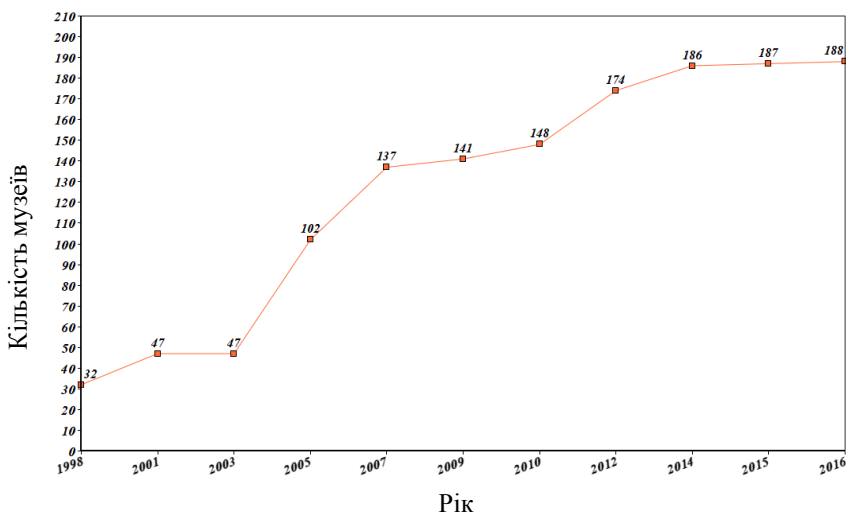

Рис. 2. Музейні заклади у системі освіти Волинської області (1998–2016 рр.)

Потрібно звернути увагу на зміни в мережі відомчих музеїв Волинської області. Згідно з наказом Міністра оборони України від 18 березня 1999 року № 83 у м. Луцьку було відкрито Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки як філіал Національного військово-історичного музею України [20, с. 288]. Підтримка державою ідеї громадської організації «Джерела» (керівник – Я. Т. Чисюк) дала змогу музеєфікувати на території військового містечка площу близько 1 га більше 1500 одиниць військової техніки та озброєння.

Стабільною у досліджуваній період була динаміка розширення мережі музеїв при навчальних закладах, які перебувають у підпорядкуванні МОН України.

Ці музеї виступають своєрідними центрами розвитку підростаючого покоління та патріотичного виховання молоді. У системі обласного управління освіти й науки станом на 01 січня 2016 р. взято на облік та видано свідоцтва 188 музеям у системі освіти, із них два – у дошкільних, 169 – загальноосвітніх, три – позашкільних, шість – професійно-технічних, вісім – це вищі навчальні заклади.

За профілями музеї розподілені таким чином: історичні – 123 (із них широкого історичного профілю – 61, військово-історичні – 29, історії освіти (навчального закладу) – 26, меморіальні – сім), археологічні – один, краєзнавчі – п'ять, природничі – чотири, літературні – чотири, етнографічні – 48, мистецькі – три [4, с. 1].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, протягом досліджуваного періоду музейна мережа Волинської області зазнала значних змін. Використання нових принципів музейної діяльності зумовило зменшення кількості музеїв, але водночас вплинуло на якісну модифікацію системи музейних установ. Удосконалення структури ВКМ як головного музейного осередку області стало основою формування в районних центрах самостійних комунальних музеїв, відкриття на основі представницьких колекцій трьох самобутніх музеїв. На базі громадських музейних закладів виникло дев'ять комунальних музеїв районного підпорядкування. Розвиток громадського музейництва загалом характеризувався скороченням кількості музеїв при одночасному урізноманітненні їхнього профілю. Багатоаспектні потреби освітнього й виховного процесів почала забезпечувати розширена мережа музеїв при навчальних закладах. Усі ці зміни стали можливими завдяки активній участі в музейному будівництві місцевої громадськості, учених та краєзнавців, які поставили собі за мету зберегти культурні надбання для наступних поколінь.

Джерела та література

1. Бондарчук А. Музей історії Луцького братства: наймолодший і єдиний в Україні / А. Бондарчук // Волинський музей. Історія і сучасність : наук. зб. – Вип. 5 : Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 трав. 2014 р. / упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 6–11.
2. Вернидубов О. З історії становлення мережі музейних закладів на громадських засадах / О. Вернидубов, Л. Кришталюк // Волинський музей: історія і сучасність : наук. зб. : [матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., Луцьк–Колодажне, 18–19 трав. 2004 р.]. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 24–25.
3. Вернидубов О. Хроніка громадського музейного будівництва / О. Вернидубов, О. Нагорна, Л. Кришталюк // Волинський музей: історія і сучасність : наук. зб. : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., Луцьк–Колодажне, 18–19 трав. 2004 р. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 25–28.
4. Грабинська Л. Музеї навчальних закладів Волині – центри патріотичного загартування школярів [Електронний ресурс] / Любов Грабинська. – Режим доступу : http://pmu.in.ua/wp-content/uploads/2015/03/grabinska_text.pdf.
5. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. Р- 2083, оп. 1, спр. 451. 16 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф. Р- 2083, оп. 1, спр. 458. 17 арк.
7. Держархів Волинської обл., ф. Р- 2083, оп. 1, спр. 465. 17 арк.
8. Держархів Волинської обл., ф. Р- 2083, оп. 1, спр. 536. 23 арк.
9. Слісєєва Т. Музей Волинської ікони. До 20-річчя діяльності / Т. Слісєєва // Волинська ікона: дослідження та реставрація : наук. зб. – Вип. 20 : Матеріали XX Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 серп. 2013 р. / [ред. група : А. Силук та ін.]. – Луцьк : ДП «Волинські старожитності», 2013. – С. 6–8.
10. Звіт про роботу ВКМ у 2010 р. // Науковий архів ВКМ.
11. Звіт про роботу ВКМ у 2012 р. // Науковий архів ВКМ.
12. Звіт про роботу ВКМ у 2015 р. // Науковий архів ВКМ.
13. Кальченко Ю. Розбудова музейництва на Волині за роки незалежності України / Ю. Кальченко, В. Надольська // Волинський музейний вісник : наук. зб. – Вип. 3 / Управління культури і туризму Волині. ОДА ; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 34–38.

14. Маньковська Р. Народне музейництво в громадянському суспільстві: історія і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Р. Маньковська. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/6197>.
15. Музейний простір Волині. школярів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volynmuseum.at.ua/>.
16. Надольська В. В. Нові музейні установи Волинської області: формування та діяльність / В. В. Надольська // Лицар ордена культури : матеріали наук., іст.-краєзнав. конф., присвяч. 90-річчю від дня народж. Б. Г. Возницького, 21 квіт. 2016 р., м. Дубно / Управління культури і туризму Рівнен. облдержадмін., Держ. іст.-культур. заповідник м. Дубно, Дубен. міськрада ; [відп. ред. Л. Кічатиї]. – Рівне, 2016. – С. 172–176.
17. Перейма Л. Громадські музеї Львівщини: історія та сучасність школярів / Л. Перейма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lhm.lviv.ua/vydannya/gromadski_muzeyi_lvivschyny/avtorska_stattya_gromadski_muzeyi_lvivschyny_istoriya_ta_suchasnist.html.
18. Силюк А. Історико-краєзнавча діяльність музеїв Волині: стан та тенденції / Анатолій Силюк // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край : матеріали ІХ наук. іст.-краєзнавч. міжнар. конф., 20–23 січ. 1998 р. – Луцьк, Надстир'я, 1998. – С. 30–32.
19. Стельмах І. Громадські музеї в історичній ретроспективі [Електронний ресурс] / Ірина Стельмах. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/14273/10-Stelmach.pdf?sequence=1>.
20. Чисюк Я. Волинський регіональний музей Українського війська та Військової техніки. З історії створення та основні тенденції розвитку / Я. Чисюк // Волинський музей: історія і сучасність : наук. зб. : матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 148–149.

Бильо Любомир. Трансформация музейной сети Волынской области в 1991–2016 гг. В статье анализируются изменения музейной сети Волынской области в годы независимости Украины. Прослеживаются процессы совершенствования структуры Волынского краеведческого музея и формирования в его составе Музея волынской иконы, Затурцивского мемориального музея Вячеслава Липинского и Музея истории Луцкого братства. Характеризуются становление в области системы коммунальных музеев, профильное развитие общественного и ведомственного музейного строительства. Графически определены тенденции изменений на протяжении исследуемого периода количества общественных музеев и музеев при учебных заведениях. Акцентируется внимание на детерминантах, повлиявших на исследуемые процессы.

Ключевые слова: музей, музейная сеть, коммунальные музеи, общественные музеи, Волынская область.

Bilo Liubomyr. The Transformation of the Museum Network of Volyn Region in 1991–2016 Years. The changes of the museum network of Volyn region during the independence of Ukraine are analyzed in the article. The processes of the perfection of the structure of Volyn Local History Museum and the formation of the Volyn Icon Museum, Zaturtsi Memorial Museum of Vyacheslav Lipinskiy and Lutsk Fraternity History Museum in its structure are traced. The process of settling of the regional communal museum system, the key development of the public and departmental museum building are characterized. The tendencies of changes of the quantity of the communal museums and educational institutions' museums during the period under investigation is graphically settled. The attention is paid to the determinants that have affected the processes under investigation.

Key words: museum, museum network, communal museums, public museums, Volyn region.

Статтю подано до редколегії
04.09.2016 р.

УДК 930(477)" 929 М. Куделя

Лілія Радчук

Шевченкознавчі експедиції-подорожі Миколи Куделі (1974–1992)

У статті висвітлено та проаналізовано чотири важливі етапи подорожей історичними та шевченківськими місцями 1974–1992 рр. відомого шевченкознавця, громадсько-політичного діяча, борця за незалежність України Миколи Павловича Куделі (1914–2004). Опираючись на архівні джерела, простежуємо формування й

© Радчук Л., 2016